

«Я ВІРЮ В ДУХ, ЩО ПЕРЕХОДИТЬ В ДУХ, ЖИВЕ НАДІЙНО В МИСЛІ, В ПЛОТІ СЛОВА»

(МОВОТВОРЧІСТЬ ДМИТРА ПАВЛИЧКА)

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.98.1>

УДК 81'38

«НЕНАВИСТЬ І ЛЮБОВ – НЕНАЧЕ КРИЛА...» (ОПОЗИЦІЇ В ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ ДМИТРА ПАВЛИЧКА)

БОБУХ

Надія Миколаївна,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української, іноземних мов та перекладу, Полтавський університет економіки і торгівлі;

вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014;

e-mail: bobukh2017@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7879-8639

Nadiia

BOBUKH,

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation, Poltava University of Economics and Trade;

3 Koval St., Poltava 36014, Ukraine;

e-mail: bobukh2017@gmail.com

У статті досліджено семантично протиставлювані лексеми, зафіксовані в поетичному словнику Дмитра Павличка. Проаналізовано продуктивні в мовотворчості поета антонімічно-синонімічні парадигми аксіологічно маркованих номенів людських почуттів, а також оксиморонні синтагми, ґрунтовані на використанні емотивно-оцінних лексем.

Простежено частотність у мовно-художній картині світу поета індивідуально-авторських метафор, утворених на основі антонімічних лексем, які свідчать про оригінальність творчого світосприймання. Розглянуто опозиції, що репрезентують релігійні явлення людини (душа – тіло, дух – тіло).

Відзначено, що для поетичного ідіолекту Д. Павличка показовим є вживання оксиморонів, які мають форму сурядного словосполучення. З'ясовано, що експресивність мовного контрасту в поетичному словнику Д. Павличка підсилюють такі синтаксично-стилістичні конструкції: парцеляція; протиставлення протилежностей; перетворення протилежностей; конструкції, ґрунтовані на кількаступеневих протиставленнях; рефрен.

Ключові слова: *антитеза, антонімічні лексеми, ідіолект, індивідуально-авторська метафора, опозиція, оксиморонна синтаґма, позитивна і негативна маркованість.*

Мовотворчість українського поета, перекладача, літературного критика, публіциста, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, громадсько-політичного діяча Дмитра Павличка досліджували Л. Пустовіт [Пустовіт 1983: 8–14], В. Калашник [Калашник 1989: 9–13], С. Єрмоленко [Єрмоленко 1990: 240–243], О. Тележкіна [Тележкіна 2011: 68–73], З. Шостюк [Шостюк 2014: 135–142] та ін.

Широке використання контрастивів у творах Д. Павличка (опозиції, зафіксовані в збірках «Вибрані твори: у 2 т.» [Павличко 1979] і «Вибрані твори: у 2 т. Т. 1: Вірші. Поеми» [Павличко 2008]) свідчить про антитетичність як принцип його світобачення та світосприймання. Сучасне й минуле, добро і зло, любов і ненависть, радість і сум, щастя і горе – усе це знаходить вираження в поетичних творах, характерною особливістю яких є суб'єктивність переживань, утвердження перемоги людяності над злобою, біль за майбутнє України.

«Багато болей і страждань вишила доля чорними нитками на його життєвому рушникові, але поет з дивовижною енергією продовжує любити і ненавидіти», – зазначає М. Жулинський у передмові до вибраних творів Д. Павличка [Павличко 2008: 25]. Символічною є також назва першої поетичної збірки митця «Любов і ненависть».

Простежуємо високу частотність у мовно-художній картині світу поета антонімічних лексем *любов – ненависть* і *любити – ненавидіти*, що допомагають відтворити діалектику почуттів

ліричного героя: *Я тільки раз, єдиний раз **любив**, / А скільки я **ненавидів** – не знаю. / **Ненавистю** душі не погубив, / **Любов** мене замучила до краю* [Павличко 2008: 46]; *В моєму тілі – дух **ненависті**, / **Любові** дух і дух вини»* [Павличко 2008: 331]; *Той смерть свою навіки поборов, / Хто на її **ненависть** мав **любов**, / Хто рівня їй, але у силі добрій!* [Павличко 2008: 81].

Епітет з негативною оцінкою, що вживається до позитивно маркованого компонента *любов*, змінює конотацію ключового слова на полярну: *А хтось там кличе: «**Полюбіть її**»??? – / І серце рве; для кого ж то піджива? / А я скажу вам правду, холуї: / **Ненависть** краще, ніж **любов** фальшива!* [Павличко 2008: 217].

До характерних слововживань належать також емотивні лексеми *радість, радощі – горе, біда, журба, печаль, плач, страждання, туга; сміх, регіт, усміх – плач, ридання; сміятися, усміхатися – плакати, ридати* та ін., які репрезентують полярні почуття, емоції, душевний стан індивідуума: *Послав листа і телеграму, / Подякував за все, як міг, / За те, що взяв од неї [мами] **вдачу**: / Як **радість** – всю до дна доп'ю, / Як **горе** – хоч убий, не плачу* [Павличко 2008: 32]; *З низького й високого лету, / З пальми, з берези, з калини / Ти [серце] можеш не чути **реготу**, / Ти мушиш почути **ридання**, / Ти мушиш збагнути **ридання** / Кожнісінької людини!* [Павличко 2008: 93].

Показові для художньої оповіді Д. Павличка й оксиморонні синтагми, ґрунтовані на використанні емотивно-оцінних лексем: *біль солодкий, солодка згуба, усмішка сумна, сльози радості, щаслива печаль* та ін., ужиті з метою увиразнення суперечливого душевного стану персонажа: *Он підноситься небо, як жаль, / Понад сонця бриндушу, / І любові **щаслива печаль** / Переповнює душу* [Павличко 2008: 540].

Афористичного звучання набувають у поетичному словнику Д. Павличка предикативні оксиморонні синтагми, що актуалізують зв'язок між номенами полярних емоцій, почуттів і переживань індивідуума, викликаних певною подією чи явищем: *Молив я Бога: «**Воскреси**, / **Здійми** із забуття і тліну / Всіх, що померли за Україну, / **Верни** їм зір і дар сльози; / **Дай** подивитись в інші дні, / **Заплакати у щастя зливі**»* [Павличко 2008: 289]; *Я з прапором стояв у людськiм ланцюзі, / Що біг дорогою*

до Києва зі Львова. / Підводилась тоді із мертвих наша мова, / І серце з радості купалося в сльозі [Павличко 2008: 389].

Стилю Д. Павличка властиві індивідуально-авторські метафори, утворені на основі антонімічних лексем, які свідчать про оригінальність творчого світосприймання: *схрещення доріг ненависті й любові; сумні і радісні дороги; стежки біблійної печалі, дороги radoцив моїх; добра відвертність і дволиччя зла; подих не зими, а літа; ласка ночі й сором дня; пагорб ганьби і слави* та ін. Антоніми, об'єднані в таких конструкціях в одне структурне й змістове ціле, є своєрідним джерелом експресії: *В моєму серці – схрещення доріг / ненависті й любові. Тож не міг / Я зупинити на тому перехресті / Ані на мить спокійних дум своїх* [Павличко 1979, 2: 387]; *Мене водило в безвісті життя, / Та я вертався на свої пороги, / Переплелись, як мамине шиття, / Мої сумні і радісні дороги* [Павличко 2008: 477]; *А потім... Потім край Полтави, / На пагорбі ганьби і слави, / Лежав я тихо, як роса...* [Павличко 2008: 529].

Характерне для поетичного мовомислення чергування моносемічних і полісемічних лексем із прямим і переносним значенням простежуємо в метафорах, у яких один зі складників антонімічної пари вжито в прямому значенні, а другий – у переносному: *Була цісарська Австрія міцна, / Та пощадити нас була готова: / Ми мали жити, вмерти мала мова, / Нам душі мала видати казна* [Павличко 2008: 65]; *Моя Вітчизно, ти в печалі, / І я не в radoщах живу, / Так ніби десь у криміналі, / Забитий в темін гробову* [Павличко 2008: 370]. Семантична двоплановість полісемічних протиставлюваних лексем у наведених уривках породжує додаткову експресію, поглиблює художню образність твору.

У поетичному словнику Д. Павличка актуалізовані опозиції зі стилістично різноплановими конституентами: *дух – плоть* (заст.), *правда – олжа* (книж., заст.), *правда – лжа* (заст.), *правда – брехня* (розм.), *правда – кривда* (нар.-поет.) та ін. Так, стилістично маркована лексема *плоть* використана для підкреслення незламності духу визначного діяча національно-визвольних змагань українського народу Романа Шухевича: *А він горить і не стає золою, / І не чорніє мученицька плоть, / І над*

його *душею* золотою / Ридас подивований Господь [Павличко 2008: 437]. Стилiстично маркованi субстантиви *лжа* i *брехня* надають тексту сатиричного звучання: *Фальшива та наука, що навчає / Все вiддавати точно: лож – за лож, / А правду – лиш за правду. / Ти отруту / Чужої пiдлостi в собi лишив, / Бо вiдплатив брехнею за брехню* [Павличко 1979, 2: 96].

Конструкцiї, у яких один iз компонентiв опозицiї є в структурi означального речення, сприяють поглибленню асоциативних образiв: *Готовим знести найлютишi муки / За свiтло, що зринає з темноти...* [Павличко 2008: 118]; *Ти вiдкрив нам грiхи / I святу благодать – / Рай, де в пекло шляхи / Знадно манять, бiжуть...* [Павличко 2008: 256].

Продуктивними у проаналiзованих творах є, зокрема, антонiмiчнi пари, складники яких репрезентують релiгiйнi уявлення людини: *душа – тiло, дух – тiло: Розтопляться льоди, накриють землю води, / I з'явиться єство, страшнiше востокроть / Вiд нас, та сонце дасть йому жагу свободи, / I ввiйде Божий дух в його звiрячу плоть* [Павличко 2008: 255]. Художнi означення *Божий (дух)* та *звiряча (плоть)* увиразнюють позитивну i негативну маркованiсть наведеної опозицiї.

«Рани душi поетової горять, випiкаючи зболенi слова, сповненi сумнiвiв i надiй... Та дух живий, гарячий, пульсує, пiднимає поета на барикади слова», – наголошує М. Жулинський [Павличко 2008: 24]. Митець стверджує незламну силу людського духу й волi: *Я вiрю в Дух, що переходить в Дух, / Живе надiйно в мислi, в плоти слова; / Його непонищенний, вiчний рух – / Людинi – праця, свiтовi – обнова* [Павличко 2008: 342].

Для поетичного iдiолекту Д. Павличка показовим є вживання оксиморонiв, якi мають форму сурядного словосполучення. Конструкцiї, у яких семантично протиставлюванi лексеми об'єднанi в одне значеннєве й структурне цiле, митець обирає з метою створення оригiнальних, суперечливих у своїй основi образiв: *Я за тобою навздогiнцi / Усе своє життя бiжу; / Я впiзнаю у кожнiй жiнцi / Тебе – i рiдну i чужу* [Павличко 2008: 321]; *Зрадлива й вiрна ти [Європа], невинна й кохана, / Свята й обмацана руками королiв, / Я знов до тебе йду шляхами Чингiсхана, / Сусiд, що вiд жаги до тебе захмелiв* [Павличко 2008: 424].

Експресивність мовного контрасту в поетичному словнику Д. Павличка підсилюють такі синтаксично-стилістичні конструкції: 1) парцеляція, ужита з метою увиразнення кожного компонента опозиції: *Минуле? Там не змінимо ні йоти; / Майбутнє? Клич до творчої роботи* [Павличко 1979, 2: 385]; 2) протиставлення протилежностей: *Клянемося хлібом і водою, / Що всі мови нашої землі / Житимуть добром – не ворождою, / В чесному сестринстві, а не в злі* [Павличко 2008: 238]; 3) перетворення протилежностей: *Я їх [закреслені рядки] перепишу і перекреслю знов, / Бо надто вже сумні і надто вже суворі. / Так, обертаючи ненависть на любов, / Я захлинаюся в принизливій покорі* [Павличко 2008: 417]; 4) конструкції, ґрунтовані на кількоступневих протиставленнях: *Мій Господи, тебе я не виню, / Що сотворив мене з води й вогню, / З брехні і правди, з гніву й доброти, / Зі смутку й радості, з любові й мсти* [Павличко 2008: 272]; *Ти свого духу людського спромогу / Ділив на зло й добро, немов струна, / Що грає мир і бойову тривогу, / Ти нині – янгол, завтра – сатана* [Павличко 2008: 459]; 5) рефрен (повторення конструкцій із семантично протиставленими складниками з метою наголошування на певному аспекті думки): *На правім березі – шосе, / На лівім – нитка магістралі, / Але і там, і там на все / Спадає пилюга печалі. / На правім березі – міста, / На лівім – чорні верболози...* [Павличко 2008: 481].

Антитези в досліджуваних текстах вжиті переважно для створення контрастних характеристик персонажів – *Є жінки, немов квітки весняні, / Що шершавий пробивають сніг, / Я стояв над ними в здивуванні, / Та тебе забути я не міг. / Є жінки, немов листки осінні, / Що летять за вітром вдалину...* [Павличко 2008: 67]; передавання полярних емоцій, почуттів – *І я ступаю поміж ними [яворами], / І відчуваю: з жил моїх / Зриваються слова і рими, / Моє життя, мій плач і сміх...* [Павличко 2008: 154]; підкреслення контрасту зображуваних предметів і явищ об'єктивної дійсності – *Над нашим світом і під нашим світом / Є ще світи великі і малі. / Туди ми долітаєм тільки світлом / І музикою темної землі* [Павличко 1979, 2: 378]; репрезентації контрастних темпоральних відношень – *Вдень я ходив на різні там зібрання, / Та чув зате щовечора*

й **щорання**, / Як дозріває тиші вічна мить / І, мов зернятко в яблуці, дзвенить [Павличко 2008: 134]; вираження полярних локативних відношень – *Йде на човні з братами Кий / По Дніпровому океані; / Там **правий** берег золотий, / А **лівий** – в голубім тумані* [Павличко 2008: 481]; номінації протиставлюваних дій – ***Живем і помираєм** ненароком, / Шукаєм правди, хоч вона страшна...* [Павличко 2008: 70] та ін.

Відзначено й поетичні контексти, у яких семантично протиставлювані лексеми увиразнюють іронічне, саркастичне ставлення до зображуваних фактів та персонажів: *У варті біля нього став і ти, / Як біля сонця чорний тніт ліхтарні. / Ти віршилки пописував **бездарні** / І **геніальні** наклепи-листи* [Павличко 2008: 82]; *Тут бухгалтерія в цім домі, / Скоріше двері відіпру! / Поем, романів **невідомих** / Прийшли **відомі** автори* [Павличко 2008: 36].

Зафіксовано антонімічні пари, покладені в основу заголовків чи перших рядків поетичних творів, що виконують архітектонічну функцію, тобто служать виразником авторської думки в цілому поетичному творі. Виражаючи ідейно-тематичний зміст поезії, такі антитези ніби протиставляють матеріал викладу, загострюють увагу читача, передають задум автора: зіставити протилежні образи, предмети, явища: *«Дні ідуть, ідуть безсонні ночі...»*, *«Ненависть і любов – неначе крила»*, *«Добро і лихо – світло й темнота...»*, *«Я був між лівими і правими...»* та ін.

Отже, продуктивність у поетичному словнику Дмитра Павличка опозицій, які забезпечують створення полярних образів і картин навколишнього світу, свідчить про складність та суперечливість людського життя, намагання схарактеризувати предмет із полярних сторін, передати контрастний душевний стан ліричного героя, відобразити його внутрішній світ – світ полярних почуттів і переживань.

Єрмоленко С.Я. Поезія Д. Павличка – жива історія мови. *Культура української мови: Довідник*. За ред. В.М. Русанівського. Київ: Либідь, 1990. С. 240–243.

Калашник В.С. Афористичність поетичної мови Д. Павличка. *Культура слова*. 1989. Вип. 36. С. 9–13.

Павличко Д. Вибрані твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1979.

Павличко Д.В. Вибрані твори: у 2 т. Т. 1: Вірші. Поєми. Вступна ст. Жулинського М.Г. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2008.

Пустовіт Л.О. «Тасмниця твого обличчя» (Метафоричні засоби в поезії Д. Павличка). *Культура слова*. 1983. Вип. 24. С. 8–14.

Телєжкіна О.О. Фразеологія поетичних творів Дмитра Павличка як складова фразеологічної системи української мови. *Філологічні трактати: науковий журнал*. Суми, 2011. № 1. Т. 3. С. 68–73.

Шостюк З. Колірна палітра поетичних текстів Дмитра Павличка. *Мова: класичне – модерне – постмодерне: зб. наук. ст.* 2014. Вип. 1. С. 135–142.

REFERENCES

Kalashnyk, V.S. (1989). Aphoristic nature of D. Pavlychko's poetic language. *Culture of the word*, 36, 9–13 (in Ukr.).

Pavlychko, D. (1979). Selected works: In 2 vol. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).

Pavlychko, D.V. (2008). Selected works: In 2 vol. Vol. 1: Lyrics. Poems. Kyiv: Vyd-vo "Ukr. entsyklopediia" im. M.P. Bazhana (in Ukr.).

Pustovit, L.O. (1983). "The secret of your face" (Metaphorical devices in the poetry of D. Pavlychko). *Culture of the word*, 24, 8–14 (in Ukr.).

Shostiuk, Z. (2014). The color palette of Dmytro Pavlychko's poetic texts. *Language: classical – modern – postmodern: a collection of scientific articles*, 1, 135–142 (in Ukr.).

Tieliezhkina, O.O. (2011). Phraseology of Dmytro Pavlychko's poetic works as a component of the phraseological system of the Ukrainian language. *Philological treatises: Scientific journal*, 1, 3, 68–73 (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (1990). D. Pavlychko's poetry is a living history of language. *Culture of the Ukrainian language: Handbook*. V.M. Rusanivskiyi, Ed. Kyiv: Lybid, 240–243 (in Ukr.).

Статтю отримано 02.06.2023

Nadiia Bobukh

“HATE AND LOVE ARE LIKE WINGS...” (OPPOSITIONS IN POETIC VOCABULARY OF DMYTRO PAVLYCHKO)

The article considers semantically opposed lexemes recorded in poetic vocabulary of Dmytro Pavlychko. The antonymic-synonymous paradigms of axiologically marked nouns of human feelings, as well as oxymoronic syntagms based on the use of emotive and evaluative lexemes, which are productive in the poet's language are analysed.

The frequency of individual author's metaphors formed on the basis of antonymic lexemes in the poet's linguistic and artistic picture of the world is traced, which testify to the originality of the creative worldview. The oppositions representing religious ideas of man (soul – body, spirit – body) are considered.

It is noted that D. Pavlychko's poetic idiom is characterised by the use of oxymorons, which have the form of a conjunctive phrase. Constructions in which semantically opposed lexemes are combined into one semantic and structural whole are used to create original contradictory images. It has been found that the expressiveness of linguistic contrast in D. Pavlychko's poetic vocabulary is enhanced by the following syntactic and stylistic constructions: parcellation; opposition of opposites; transformation of opposites; constructions based on multi-stage oppositions; refrain.

It is traced that antitheses in the studied texts are used mainly to create contrasting characteristics; to convey polar emotions; to emphasise the contrast between the depicted objects and phenomena of objective reality; to represent contrasting temporal and locative relations; to nominate opposed actions, etc. The author also notes poetic contexts in which semantically opposed lexemes express an ironic, sarcastic attitude to the facts and characters depicted.

The antonymic pairs that form the basis of the titles or first lines of poetic works and perform an architectonic function, i.e. serve as an expression of the author's thought in the whole poetic work, are recorded.

It is found that the productivity of oppositions in Dmytro Pavlychko's poetic vocabulary, which ensure the creation of polar images and pictures of the world around us, testifies to a multifaceted understanding of the complexity and contradictions of human life, an attempt to characterise the subject from polar sides, to convey the contrasting state of mind of the lyrical hero, to reflect his inner world i.e. the world of polar feelings and experiences.

Key words: antithesis, antonymic lexemes, idiolect, individual author's metaphor, opposition, oxymoronic syntagm, positive and negative marking.